

skreiv
reiv
grein
heiv
blei
aleink
veit
steik
leite
sein
grein
brei
skeiv
feit
bleik
heit
skreiv

barna
beina
husa
henta
sakna
vaska
dansa
hoppa

krage
farge
mage
teigna
hakka
endra
apna
droppa
lofta
smurra
dytta
slutta

Å SKRIVE

RADIKALT BOKMÅL

En veiviser til et moderne,
talemålsnært bokmål

programma
borda
fiella

heim
mjøl
sjøl
mjølk
ei trapp
trappa
trappa
trappa
ei lita trapp
ei anna trapp
ei eiga trapp

komma

lesa

sjøra

sova

djup
sjuk
mjuk
tjukk
tjuv

ei jente – jenta
ei vise – visa
ei hytte – hytta
ei prinsesse – prinse
ei bukse – buksa
ei nese – nesa
ei frihet – friheta
ei regjering – regjeri
ei flue – flua

Utgitt av Landslaget for språklig samling

www.sprakligsamling.no

ei gruppe – gruppa

Forord

Mange som ønsker å skrive et radikalt og folkelig bokmål, føler seg usikre på åssen de kan utforme sin egen språkform sånn at det blir akseptabelt for andre. Dette heftet er laga særskilt til dem. De vil ofte spørre seg:

- Hva er lov og hva er ikke lov?
- Må jeg være konsekvent?
- Er det spesielle stilhensyn jeg må ta?

Slike spørsmål prøver vi å svare på her.

Heftet er utarbeidd av de underskrevne, og utgitt av Landslaget for språklig samling (LSS). Laget har til hovedoppgave å kjempe for et framtidig norsk skriftspråk bygd både på tradisjonene i bokmål og nynorsk og på talemålet i bygd og by. Ei sidestilt oppgave er arbeidet for å gi det folkelige talemålet høyere sosial prestisje, slik at det kan få sette sitt preg på begge skriftspråka våre.

I dagens situasjon mener vi det er viktigst i denne sammenhengen å arbeide for å heve prestisjen til de radikale formene i bokmålet; de er ofte utbredte former i det folkelige talemålet i alle landsdeler, men de blir likevel gjerne nedvurdert, slik at mange kvir seg for å bruke dem i skrift sjøl om de etter talemålet skulle falle naturlig for dem. Ei slik oppvurdering kan etter vårt syn bare skje gjennom en gradvis prosess, der disse formene blir mer og mer «nøytrale» i folks øyne gjennom bruk. Egentlig har vi lenge vært inne i ei slik utvikling, men vi mener det er grunn til å stimulere den bl.a. gjennom slike informasjonstiltak som dette.

Vi begynner heftet med en kort definisjon av begrepet radikale former og radikalt bokmål, og gir deretter en rask historikk og ei oppsummering av idegrunnlaget vårt. Hoveddelen av heftet er ei drøfting av de konkrete språklige problema som det radikale bokmålet reiser, både ut fra hva som er tillatt og ikke tillatt i rettskrivinga, og ut fra hva som er vanlig og akseptert i den praktiske språkbruken, slik vi vurderer det. Deretter drøfter vi spørsmål som gjelder konsekvens og stil, og til slutt tar vi med noen korte tekstprøver.

Vil du kommentere noe av det vi skriver, kan du skrive til oss på adressa redaksjon@sprakligsamling.no. Vi trykker gjerne kritiske innlegg (men også innlegg som støtter vårt syn, sjølsagt) på nettstedet vårt og i bladet *Språklig Samling*, som kommer ut fire ganger i året. Samme adressa kan du bruke om du ønsker opplysninger om laget og bladet, eventuelt medlemskap eller abonnement.

Pål Styrk Hansen
Eskil Hanssen
Eric Papazian
Lars S. Vikør

Innhold

Forord 2

Innledning 4

Hva er radikalt bokmål? 4

Å skrive radikalt bokmål 4

Historisk bakgrunn 5

Språklig samlings syn 6

Rettskriving og læreboknormal 8

Hovedformer og sideformer 8

Nominalbøyinga 8

Hokjønn 9

Intetkjønn flertall 10

Personlige pronomen 11

Hankjønn 11

Hokjønn 11

Flertall 11

Verbalbøyinga 11

Svake verb 12

A-verb 12

E-verb 13

Sterke verb 13

Infinitiv 13

Ordformer 14

Diftonger 14

ju/y 15

o/u 15

kv/hv/v 15

g/v 15

Konsekvens og stil 16

Bør vi være konsekvente? 16

Krever radikalt bokmål en spesiell stil? 18

Tekstprøver 20

Innledning

Hva er radikalt bokmål?

Radikalt bokmål er ingen fast avgrensa språknormal, like lite som konservativt bokmål er det. Som kjent har det offisielle bokmålet (liksom nynorsken) mange valgfrie former. Der det fins slik valgfrihet, bruker vi gjerne betegnelsen «konservative» eller «tradisjonelle» om de formene som samsvarer mest med tradisjonen i eldre bokmål/riksmål, og de «radikale» formene blir da de som fjerner seg mest fra denne tradisjonen. De kalles også «tilnærmingsformer», fordi de i mange tilfelle er tatt inn i bokmålsnormalen for å fremme ei tilnærming til nynorsk, eller de kalles «folkemålsformer», fordi de ofte er vanlige i folkelig talemål. Typiske eksempler på radikale former er *sein, bru, sjøl, boka, kasta*; de tradisjonelle motstykkene er *sen, bro, selv, boken, kastet*.

Et radikalt bokmål kan da foreløpig best defineres som et bokmål med et klart innslag av slike radikale former. Men disse formene utgjør ingen enhet i seg sjøl; de kan variere svært både med hensyn til status i talemålet og stilverdi i skriftspråket. Derfor kan det radikale bokmålet også variere alt etter talemålsgrunnlag og stilkjensle hos den som skriver. Dette kommer vi tilbake til utover i dette heftet. Her nøyer vi oss med å slå fast at det ikke i noe fall kan være et krav til radikalt bokmål at det skal omfatte *alle* tillatte radikale former. Et slikt krav vil knapt noen kunne rette seg etter i praksis.

Å skrive radikalt bokmål

For den som vil skrive radikalt bokmål, er det et hovedproblem at de radikale formene er *uvante*. De konservative dominerer i offentlig språkbruk, enten det gjelder presse, litteratur, kringkasting, skole eller statstjenesten. Dermed virker radikale former som avvik. At de er folkelige talemålsformer, øker bare fordommene mot dem hos mange. Det er velkjent at særlig bymålsformer ofte blir sett på som «vulgære». Den som vil bruke radikale former i bokmål, må derfor bryte med mange psykologiske barrierer, både hos seg sjøl og andre. En må stri med sine egne språklige *vaner* og med *holdninger* til de aktuelle formene og de språkvariantene de representerer.

Å skrive radikalt bokmål betyr i praksis som regel at en *legger om* til andre former enn de en sjøl har lært på skolen og de som er gjengs i skriftlig bokmål. Det krever spesiell motivering og innsats: en skiller seg lett ut og kan møte reaksjoner. Samtidig er det en naturlig prosess å prøve å «finne seg sjøl» språklig, dvs. finne fram til et skriftspråk som passer for en, i motsetning til bare å godta det en har lært og det som er «vanlig». En slik prosess er ikke lett: Den fører naturlig nok til usikkerhet og famling, men den fører også etter hvert til en større og klarere språkbevissthet og til et mer gjennomtenkt og gjennomarbeidd språk. Ingen gode skribenter unngår den følelsen at språket er gjenstridig, at de må kjempe med det for å lære å beherske det og til slutt bli ett med det.

Det er to «normkilder» som bevisst eller ubevisst påvirker oss når vi skriver. Den ene er vårt eget talemål, den andre er de skriftspråksnormene vi har fått bygd inn i oss gjennom skolegang, egen lesing og skriftlig kommunikasjon med andre mennesker. Det må være et mål for hver enkelt av oss å utvikle ei språkform som både uttrykker vår egen personlighet og samtidig blir godtatt av omgivelsene våre, sånn i det store og hele iallfall.

De som er oppvokst med et talespråk som ligger nær tradisjonelt bokmål, slipper lettest fra denne konflikten. De kan skrive det språket de føler seg heime i, og som de er kommet lett til, i visshet om at deres språklige normer er de dominerende i det norske samfunnslivet. Det store flertallet som ikke hører til denne gruppa, har to muligheter: enten å tilpasse seg helt til normene i det tradisjonelle bokmålet og sjalte ut talemålet som normkilde i skrift (og eventuelt også i tale, dvs. legge helt av seg dialekten), eller å ta strevet med å legge skriftspråket så nært talemålet som de synes de kan.

Å sjalte ut skriftspråksnormene helt og skrive fullstendig etter talemålet, er sannsynligvis ikke mulig for andre enn uvanlig språksikre, motiverte og, må vi føye til, sta personer. En konsekvent

«alt-eller-ingenting»-holdning vil lett føre til så mange reaksjoner fra omgivelsene at de fleste før eller seinere vil gi opp forsøket på å skrive radikalt og falle tilbake på det tilvante og trygge. Men som vi skal vise i dette heftet, fins det mange grader av radikalitet. Det er ikke umulig å finne seg et leie mellom det mest konservative og det mest radikale bokmålet som både passer en sjøl og som fungerer i kommunikasjon med andre mennesker. Mye av det bokmålet som faktisk blir skrevet i dag, ligger et eller annet sted i den breie «overgangssonen» mellom helt konservativt og helt radikalt.

Det blir derfor i stor grad et spørsmål om smak og skjønn hva en vil velge. Forfatterne av dette heftet kan sjølsagt bare gi uttrykk for sitt eget skjønn når vi vurderer de enkelte formene og konsekvenskrava. Vi er ingen ufeilbarlige autoriteter, og sjøl om vi håper at dette heftet kan fungere som ei rettleiing for folk som ønsker å skrive radikalt bokmål, kan enhver bruker av heftet overprøve vurderingene våre. Vi er også så fri å mene at en saklig debatt omkring disse vurderingene ville være vel så nyttig og konstruktiv som de fleste andre innslag i språkstriden har vært.

Historisk bakgrunn

For hundre år sia var det offisielle og dominerende skriftspråket her i landet ennå rein dansk. Men det var allerede i gang en bevegelse for å forandre det, under slagordet *fornorsking*. Den resulterte i rettskrivingsreformen av 1907, som bygde på at skriftspråket skulle rette seg etter talemålet til den økonomiske og kulturelle eliten i landet, kalt den «dannede Dagligtale». Da fikk vi bl.a. «harde konsonanter» i ord som *bok, eple, gate* i stedenfor *Bog, Æble, Gade*, og flertallsformer som *hester* og *hus* istedenfor *Heste* og *Huse*.

Men da var det alt formulert et videre siktemål for språkpolitikken, nemlig ei *tilnærming* til nynorsk med sikte på ei framtidig sammensmelting. Moltke Moe (sønn av eventyrsamleren Jørgen Moe) uttrykte det slik i 1907: «Det ene (skriftspråket) kan ikke tyne det andet, kaste det ut av landet. Vi kan ikke skjære bort hverken vor gamle historie eller vor senere historie, kan ikke sætte hverken by eller bygd utenfor. Begge maa være med, hver fra sin kant, mot det store maal: et samnorsk sprog, vokset op av de levende talemaal, byernes som bygdernes.»

Med «samnorsk» mente Moe da et framtidig sluttprodukt av en langvarig og gradvis prosess. Denne prosessen skulle stimuleres gjennom offisielle rettskrivingsreformer i begge målformer, og for bokmålet vedkommende måtte det bety at en tok inn i den offisielle normalen former som brøt med det som blei regna som «dannet tale». Nynorsken på si side måtte gi opp former som var ensidig knytta til «fjord- og fjell-Norge», og legge seg nærmere talemålet på Østlandet, i Trøndelag og Nord-Norge.

Rettskrivingsreformene av 1917 og 1938 var to dugelige steg på tilnærmingsvegen. Tendensen gikk i retning av å styrke særlig det østlandske folkemålsinnslaget i begge målformene, i 1917 som valgfrie former, i 1938 i stor grad som obligatoriske former som altså fortrenget de tradisjonelle. For eksempel fikk mange hokjønnsord obligatorisk *-a* (*sola, boka, gata* istedenfor *solen, boken, gaten* osv.).

Etter krigen utvikla det seg en kraftig motstand mot denne rettskrivingsreformen og mot tilnærmingspolitikken i det hele tatt. Dette kom delvis av at reformene blei gjennomført for raskt. Det blei ikke tid til å venne seg til de radikale formene og prøve dem ut i praksis før de blei innført i lærebøkene. At litterære klassikere blei «omskrevet» til radikalt bokmål i lesebøkene for skolen, gjorde ikke saka bedre.

Det var altså ikke vanskelig å finne saklige innvendinger mot den måten «samnorskpolitikken» blei praktisert på, men riksmålsbevegelsen, som raskt greip initiativet i motstanden, spilte vel så effektivt på irrasjonelle følelser og fordommer mot «vulgærsproget». Aksjonene utarta til rein hets mot folkemål i det hele tatt, blanda med en god porsjon nynorskhat, og de fikk tilslutning langt ut over de tradisjonelle riksmålskretsene. Aksjonistene hadde sterke økonomiske krefter i ryggen og sterke personligheter i ledelsen, og de greidde å kompromittere sjølve samnorskbegrepet så sterkt at mange reagerer negativt på det den dag i dag, uten nødvendigvis å vite så nøye hva det innebærer. «Øydelegg ikkje det vakre ordet samnorsk!» skreiv Halvdan

Koht i Arbeiderbladet i 1953, noe som gir oss en idé om hvor intens striden var.

Fra slutten av 1950-åra har derfor myndighetene skifta linje i språkpolitikken. Etter hvert blei språket i lærebøkene mer tradisjonelt igjen. Den nye læreboknormalen av 1959 førte til ei stabilisering av status quo, ikke til nye skritt på tilnærmingsvegen. Etter hvert blei det politisk vanskelig å forsvare tilnærmingslinja, og de politiske partiene som hadde stått bak denne linja (i første rekke Arbeiderpartiet) så seg best tjent med ei *språkfredslinje*. Den gikk ut på å gi innrømmelser til Riksmålsforbundet, som sia 1952 har drevet ei privat normering av det konservative bokmålet (riksmålet) med tilslutning fra ledende krefter i næringslivet og store deler av den konservative pressa og forlaga. Denne politikken kulminerte med rettskrivingsendringene i 1981, der tradisjonelle riksmålsformer igjen fikk offisiell status i praktisk talt alle tilfeller der tilnærmingsformer hadde vært eneform.

Formelt gir altså rettskrivinga i dag høve både til å skrive nesten reint «riksmål» og til å skrive et svært radikalt bokmål. Men fortsatt sliter vi med ettervirkningene av riksmålshetsen i femtiåra og de språklige og sosiale fordommene som vi har arva helt fra dansketida, at folkelige talemålsformer er «vulgære», «upassende» eller «feil». Diskrimineringa av dialekter i tale er nok svakere enn den var før i tida, men det er fremdeles mange som har underlige forestillinger om radikale bokmålsformer i skrift, og manglende kunnskaper om hva som faktisk er tillatt. Et viktig formål for Landslaget for språklig samling er å arbeide for mer opplysning og større toleranse i disse spørsmåla.

Språklig samlings syn

Språklig samling blei stifta i 1959, og hovedformålet den gangen var å forsvare og kjempe fram den tilnærmingspolitikken som til da hadde vært myndighetenes politikk. Dette arbeidet kulminerte i et framlegg til en *samlenormal*, som kom i 1966. Her prøvde vi å arbeide sammen de to skriftspråka til ett, i hovedsak på grunnlag av de fellesformene som allerede fans i de offisielle normalene for bokmål og nynorsk. I mange tilfelle blei eksisterende bokmåls- og nynorskformer jamstilt, slik at en også innafor denne normalen kunne legge språket nær opp til bokmål eller nynorsk.

Hensikten med samlenormalen var først og fremst å demonstrere at ei slik fellesform bygd på bokmål og nynorsk var mulig. Men den kom på et tidspunkt da samfunnet ellers var på veg bort fra samnorskpolitikken, og den blei stående som et teoretisk eksperiment uten å få noen innflytelse i praksis.

I midten av 1970-åra tok politikken i Språklig samling ei ny vending, denne gang i tråd med en dominerende tendens i samfunnet ellers. Hovedvekta blei nå lagt på å kjempe fram ei oppvurdering av folkelig talemål i seg sjøl. Bare ved å gi folk respekt for talemålet sitt og trygghet for at det er like godt og verdifullt som andre og mer prestisjefylte talemålsformer, kan vi skape en ny respekt for folkemålsformene i skrift. I lagets prinsippprogram, vedtatt i 1977 og fremdeles gyldig, blir dette uttrykt slik i formålsparagrafen:

«Landslaget for språklig samling vil kjempe for språklig samling av det norske folket ved å gi det folkelige talemålet i landet sosial og kulturell oppreising, og ved å arbeide for *ett* samlende norsk skriftspråk bygd på folkemåla i bygd og by, med frihet i ordvalg og med folkelig uttrykksmåte.»

Ordet «samnorsk» blir altså ikke brukt her. Dette ordet er svært tvetydig, og det er grunnen til at vi mener en bør være forsiktig med å bruke det så lenge en ikke er sikker på at alle mener det samme med det. Egentlig betyr det bare «fellesnorsk», og i den betydningen er vel minst 90 prosent av norsk skriftspråk i dag allerede samnorsk. Moltke Moe brukte det i betydningen *et framtidig fellesnorsk skriftspråk*, «vokset op av de levende talemaal, byernes som bygdernes».

Etter krigen fikk samnorsk i manges ører betydningen «et kunstprodukt, resultatet av ei kunstig sammenskruing av bokmål og nynorsk». Og dette kunstproduktet mente de å se i det offisielle radikale bokmålet, som i seg sjøl ofte fikk merkelappen «samnorsk» på seg. Ordet blei, som vi alt har antyda, et reint skjellsord, og det fungerer den dag i dag som skjellsord til og med for mange som står fjernt fra riksmålsbevegelsen, og som kanskje er enige med oss i at

skriftspråket bør bygge på folkelig talemål. Det er fordi dette samnorskbegrepet har en så sterk biklang av «teknokratisk kunstprodukt».

Et slikt samnorskbegrep ønsker vi ikke å representere. Vi vil altså ikke «skru» målformene sammen gjennom forserte språkreformer. Men vi er også motstandere av å reise vasstette skott mellom dem. Begge målformene representerer viktige deler av norsk talemåls- og skriftmålsfølelse, i alle sine former og varianter. Vi ønsker å gi folk høve til å gjenspeile talemålskjensla si i skrift, og til å leve seg inn i begge skriftspråkstradisjonene og la dem gjensidig befrukte hverandre. En slik politikk vil etter vårt syn i praksis fremme ei langsiktig *sammenvoksing* av bokmål og nynorsk til et felles framtidig norsk skriftspråk. Hvor enhetlig det blir, må framtida avgjøre. Det mest uheldige som kan skje, er at én skriftradisjon (i praksis den sterkeste: det konservative bokmålet/riksmålet) trenger unna alle andre og etablerer seg som det eneste eller helt dominerende norske skriftspråket. Det vil være både udemokratisk og skadelig for norsk språkkultur i det hele tatt.

Det verdisynet som prioriterer det folkelige talemålet, støtter seg til språksosiologisk og språkpsykologisk forskning, og til pedagogiske erfaringer. Vi mener at alt talemål er likeverdig; vi forkaster altså tanken om at et normalisert talemål er noe bedre, mer korrekt eller «dannet» enn en hvilken som helst dialekt. Vi veit også at folk blir utrygge når de føler at morsmålet deres blir sett ned på, og ikke regna som godt nok i situasjoner der de har bruk for å uttrykke seg språklig. Dette stiller store krav til skolen og andre offentlige institusjoner når det gjelder holdningen til språk og dialekter. Språket vi har med oss heimefra, det egentlige morsmålet vårt, er så djupt rotfesta i oss at det hemmer oss vesentlig om vi må legge om språket vårt og snakke «fint».

I dette ligger det også et demokratisk standpunkt: vi mener at forakt for folkelig talemål egentlig er forakt for dem som bruker denne typen talemål. Å kunne bestemme hva som til enhver tid er gangbart språk, er å ha stor makt i et samfunn. Det gjelder både tale og skrift. Vi vil arbeide for at skriftspråket skal bli et godt uttrykksmiddel for *alle*.

Rettskriving og læreboknormal

Hovedformer og sideformer

Som vi har vært inne på, fins det mange valgfrie former innafor den offisielle rettskrivinga både i bokmål og nynorsk. Men disse formene kan ha ulik status. I mange tilfelle er de *jamstilte*, f.eks. **heim** og **hjem** eller **sola** og **solen** i bokmål. Men andre ganger skiller rettskrivinga mellom *hovedformer* og *sideformer*.

Hvilke former som er hovedformer og hvilke som er sideformer, kan en finne ut ved å slå opp i ei godkjent skoleordliste, eller i de to større ordbøkene Tanums store rettskrivningsordbok og Bokmålsordboka. Der er alle tillatte former av de oppførte orda med som oppslagsformer, men hovedformene er oppført med halvfeite typer uten spesiell markering, mens sideformene står i hakeparentes. Derfor kalles de ofte klammeformer. Eksempel: **bein** [ben], **hvis** [viss], **bygda** [bygden].

De fleste formene i rettskrivinga er hovedformer, og de utgjør til sammen det vi kaller *læreboknormalen*. *Rettskrivinga* blir da et videre begrep: den omfatter læreboknormalen pluss alle sideformene. Navnet læreboknormalen kommer av at denne normalen i første omgang blei laga for å brukes i lærebøker – fordi lærebokforlaga og andre mente det blei for mange valgfrie former i rettskrivinga, og derfor gikk inn for en begrensning av valgfriheten i lærebøker. I dag gjelder læreboknormalen likevel ikke bare i lærebøker som skal ha offentlig godkjenning, men også for statstjenesten, dvs. sentrale og lokale statsorgan.

Overalt ellers kan en da bruke sideformer. Særlig viktig er det å være oppmerksom på at elever kan bruke dem fritt i sine skriftlige arbeider på skolen, og det skal ikke rettes. En av hovedgrunnene for å tillate slike sideformer var nettopp at elever skulle kunne bruke dem dersom de kjente seg mer heime i dem enn i hovedformene. Lærebokforfattere hadde ikke krav på å bli tatt hensyn til på samme måte.

Sideformene er altså ikke annenrangs eller utilrådelige former på noen måte. De er til for å brukes av dem som det faller naturlig for, på grunn av talemålet eller av andre grunner. De utgjør ikke på noen måte noen egen «normal»; de er bare et tilbud til forskjellige språkbrukergrupper: mange av dem er «tradisjonelle», mange andre er «radikale».

Andre måter å markere statusforskjellene mellom former på enn hakeparentesene fins ikke. Rekkefølgen i ordlistene er strengt alfabetisk, og sier ingenting om at noen former skal foretrekkes framfor andre. Det samme gjelder vanlige parenteser i eksempler som dette: rå(de). Det betyr bare at det er fritt valg mellom rå og råde (begge formene er hovedformer).

Språket i dette heftet følger rettskrivinga. Vi bruker stort sett hovedformer, men også noen sideformer.

I det som følger skal vi gi en oversikt over de viktigste problemene ved å skrive radikalt bokmål, så langt det gjelder konkrete former og formkategorier. Men noen fullstendig beskrivelse av rettskrivingssystemet i bokmål gir vi ikke; det får en søke i ei vanlig lærebok, en grammatikk eller ei ordliste.

Nominalbøyinga

Med *nominaler* mener vi substantiv og de ordklassene som likner mest på substantiva, dvs. de som kan bøyes i kjønn og tall: adjektiv og pronomen. Vi tar dem under ett her fordi et av de viktigste problemene i det radikale bokmålet, hokjønnsformene, angår alle disse tre ordklassene.

Hokjønn

Som kjent har alt norsk talemål unntatt bergensk og noen finskpåvirka dialekter i Finnmark tre kjønn: hankjønn, hokjønn og intetkjønn. Også nynorsk har dette systemet gjennomført, mens dansk, som bokmålet er utvikla av, bare har to: felleskjønn (tilsvarer dialektenes og nynorskens hankjønn) og intetkjønn. Et av de viktigste måla for tilnæringspolitikken var å innføre trekjønnsystemet i bokmål ved å ta opp særskilte hokjønnsformer. Allerede i 1917 blei det tillatt å bruke hokjønn nesten etter de reglene som gjelder i dialektene og i nynorsken, og i noen ganske få ord (som **kua**) blei det obligatorisk. Men de valgfrie hokjønnsformene slo ikke igjennom i praksis. I 1938 fikk over 1000 substantiv *obligatorisk* hokjønnsbøying. Dette var en av hovedgrunnene for den sterke riksmålsreaksjonen etter krigen, men det varte helt til 1981 før dette vedtaket blei endelig omgjort og over halvparten av disse igjen fikk valgfri *-en*-ending.

I disse åra har det skjedd ei utvikling i språkbruken: *a*-formene i mange ord har glidd inn i det vanlige skrevne og talte bokmålet. Det gjelder særlig dagligdagse ord: **boka, gata, øya, sola, skåla, bygda, senga** osv. Det var for det meste slike ord som fikk obligatorisk *-a* i 1938, og det er sannsynlig at de er kommet for å bli. Ved andre ord, derimot, er *-a*-en sjeldnere: **regjeringa, dronninga, kvinna** osv, blir brukt, men virker nok mer «radikale» enn de orda vi nettopp nevnte.

Hovedkjennemerket på hokjønnsorda er altså endinga *-a* i bestemt form entall, som også er den mest utbredte forma i dialektene. Andre hokjønnsformer er:

- den ubestemte artikkelen **ei**
- eiendomspronomena **mi, di** og **si**
- pronomenformene **anna** og **inga** (av *annen* og *ingen*; merk at **anna** også kan være intetkjønn)
- adjektivformene **lita** og **eiga** (av *liten* og *eigen* – **egen** har inga særskilt hokjønnsform)

De fleste bokmålsbrukere vil vel føle det slik at disse formene ikke står helt «likt». **Ei, mi, di** og **si** er ganske vanlige og føles vel i dag forholdsvis «nøytrale»; de andre er langt mer sjeldne (bortsett fra *lita* i uttrykk som *ei lita jente*). Men heller ikke de vanligste formene er det så lett å gjennomføre fullt ut etter reglene i folkemålet. Den eneste faste regelen for bruken av disse formene er at det alltid må hete **mi, di** og **si** etter et substantiv på *-a* i bestemt form. Bruker en først *lua*, må det altså hete **lua mi** (mens en likevel kan skrive **en annen lue, min egen lue**).

En kan altså si det slik at hokjønnsformene har erobra seg noen faste nisjer i bokmålet, og utafør der ligger ei stor gråsoner hvor de blir brukt inkonsekvent, men mest i muntlig, dagligdags eller folkelig stil, såkalt lavprosa. En del mennesker bruker dem nok også i formell og høytidelig stil; da er det gjerne for å demonstrere at de er gode nok også til det bruk, og for å motvirke stempelet på dem som en slags «fritidsformer». Og det er ikke umulig at disse da er på parti med framtida – dersom en vurderer det ut fra utviklinga de siste femti åra. Hokjønnsformer har en langt mer «normal» klang i språkbruken i dag enn i 1938, delvis fordi de har vært brukt så mye i lærebøkene at folk er blitt vant til å se dem fra barnsbein av, delvis fordi skriftspråket generelt har fått et mer «muntlig» preg enn den gangen.

Et par spesielle problemer skal vi nevne. Det ene gjelder *genitiv på -s*: **bygdas egen bank, jordas befolkning**. Slike former virker påfallende på mange ennå, og i den offisielle rettskrivinga er det slått klart fast at en kan bruke **-ens** her også om en foretrekker **bygda** og **jorda** som grunnform. Men det er verdt å merke seg at også former på **-as** i dag dukker opp mer og mer i bokmål, og det virker nok ikke så støtende mer som det gjorde for bare få år sia.

En behøver altså ikke være redd for slike former, men en trenger heller ikke bruke dem om en ikke føler for det.

Et anna problem gjelder foranstilt eiendomspronomen: **mi lue**. Dette er som oftest ikke i samsvar med folkelig uttryksmåte, der det heter **lua mi** (men **mi lue** kan brukes når en vil legge trykk på mi: **dette er mi lue, ikke dil!**). I mer formelle sammenhenger vil det innimellom være aktuelt å bruke foranstilt eiendomspronomen, og da vil mange føle det mest naturlig å bruke felleskjønnsformer: *Min regjering tok disse problemene alvorlig!* Det samme gjelder i uttrykk med egen: *Han tok på seg sin egen lue*. Vil en bruke **eiga**, må det sjølsagt hete **si eiga**, men det vanligste er nok **sin egen**, også i radikalt bokmål. Det kan hete **ei annen** eller **en annen**, men bruker en **anna**, må det hete **ei anna**.

Konsekvent bruk av hokjønnsformer i alle sammenhenger er altså ikke noe krav, sjøl om en gjennomfører slike former langt på veg i bestemt form av substantiv. Viktigere er det med konsekvens i det enkelte uttrykket, slik at ikke «felleskjønns-» og hokjønnsformer står og skriker mot hverandre. I praksis kommer denne konsekvensen stort sett automatisk: ingen vil for alvor skrive *lua min* eller *en anna lue*.

Hvilke ord skal eller kan så ha **-a**, hvilke skal eller kan ha **-en**? Her er det ikke anna å gjøre enn å slå opp i ei ordliste når en er i tvil om enkeltord. Noen generelle regler kan vi likevel gi:

1. Ifølge offisiell rettskriving kan en la være å skrive a-former i det hele tatt. Som sideform er nemlig *-en* tillatt i absolutt alle hokjønnsord, også *kuen*, *øyen*, *geiten*, *jenten* og hva det måtte være. Det eneste unntaket gjelder faste uttrykk av typen **i blinda**, **på fylla** o.l.

2. I læreboknormalen fins det fortsatt en del obligatoriske hokjønnsord, deriblant dem vi nevnte under 1. Det er særlig såkalte særnorske ord det gjelder, ikke minst naturord og ord med særnorsk lydform: **myra**, **heia**, **eika** osv. Dessuten nedsettende ord eller ord som kan oppfattes som nedsettende: **kjerringa**, **møkka**, **jåla**.

3. Alle andre hokjønnsformer er valgfrie, men som nevnt er en god del av disse i vanlig bruk: **boka**, **gata**, **døra**, **tanga**, **gruppa**, osv. Den som ønsker å gjennomføre a-formene mer eller mindre etter talemålet sitt, kan altså gjøre det, sjøl om det alltid vil være grensetilfelle hvor det ikke går (som kjent kan det skifte mye også i talemålet hvilke ord som har hvilket kjønn). Spesielle regler gjelder for ord på **-het** og **-ning**:

-het har **-en** i læreboknormalen, men **-a** er sideform.

-ning har for det meste obligatorisk **-en**, men **-ing** har valgfritt **-a** eller **-en**. En kan likevel merke seg at ord på **-ning** trass i dette ofte får **-a** i praktisk språkbruk (**retninga**, **opprustninga**, **holdninga**, **løsninga** osv.)

Intetkjønn flertall

Bøyinga av intetkjønn flertall er et anna vanskelig punkt i bokmålet. Disse orda kan deles i to hovedgrupper:

1. Ord som ender på konsonant (eller en annen vokal enn **-e**, f.eks. **skjema**): De fleste av disse kan bøyes valgfritt med **-er** og **-ene** eller med ubestemt form uten ending og bestemt form med **-a**: **problemer**–**problemene** eller **problem**–**problema**. En del, særlig enstavingsord, kan bare ha ubestemt form uten ending (men **-a** eller **-ene** i bestemt form): **hus**, **tak**, **fjell**, **valg**, **ord**, **år** osv. Andre kan bare ha éi form i bestemt form: ord på **-a** (typen **skjema**, **fakta**) kan bare få **-ene** (**skjemaene**, **faktaene**), mens orda **barn**, **bein**, **naut** og **krøtter** bare får **-a** i læreboknormalen.

2. Ord som ender på trykklett **-e** (**eple**, **fylke** og mange andre) får alltid **-er** i ubestemt form flertall: **epler**, **fylker**. Noen få ord, som **tilfelle**, **høve**, **løyve** er unntatt fra denne regelen. I bestemt form skal det være **-ene** etter læreboknormalen (**eplene**, **fylkene**), mens **-a** (**epla**, **fylka**) er tillatt som sideform.

Det er en god del unntak fra disse hovedreglene i enkeltord, men dem kan vi ikke gå inn på her.

Ser vi på den praktiske språkbruken, vil vi nok finne at a-endingene står svakere her enn i hokjønn entall. Unntak er en del vanlige og konkrete ord som **dyra, husa, fjella, folka, åra**, og framfor alt **barna** og **beina/bena**, som knapt kan hete anna. Av ord på trykklett **-e** blir **øra** og **øya** brukt en del som uformelle varianter av **ørene** og **øynene**. Når **-a** her ikke står så sterkt som i hokjønn, henger det bl.a. sammen med en tendens i dialektene til at intetkjønnsord får flertallsendinger lik dem i hankjønn og hokjønn, og det er enstavingsorda som er mest motstandsdyktige mot denne tendensen.

Personlige pronomener

Det er pronomener i tredje person som kan volde vansker for dem som vil skrive radikalt bokmål (eller bokmål i det hele tatt). Vi skal derfor kort drøfte disse formene i henholdsvis hankjønn, hokjønn og flertall.

Hankjønn

Tradisjonelt heter det **han** i subjektsform og **ham** i objektsform. Men dette **ham** fins ikke i dialektene, og det har derfor fått en stiv og «skriftspråklig» klang. Som trykklett form har dialektene stort sett **'an** eller **'n** (vi ser da bort fra de særskilte dativformene som fins mange steder). Derfor er **han** for lenge sia tillatt som objektsform også i det skriftlige bokmålet; i dag er det fullstendig jamstilt med **ham**. I radikalt bokmål vil det oftest falle naturlig å bruke **han**, men skaper det uklarhet og fare for forveksling, kan en jo ty til **ham** eller skrive om slik at meninga går klart fram.

Hokjønn

Den tradisjonelle forma i subjektsform er som kjent **hun**. Også dette er ei form som har et spin-kelt grunnlag i talemålet, der **ho** og (i mindre grad) **hu** dominerer. Derfor er **ho** sideform, mens **hu** ikke er tillatt i offisiell rettskriving.

Objektsforma må i alle tilfelle være **henne** (i motsetning til i nynorsk, der **ho** også kan være objektsform).

Flertall

I flertall foreskriver rettskrivinga **de** som subjektsform og **dem** som objektsform, begge deler obligatorisk. Dette er igjen et skille som nesten ikke fins i anna talemål enn det som direkte bygger på bokmålet, og som derfor volder mange språkbrukere problemer, enten de vil skrive radikalt eller ikke. I dialektene er situasjonen fra gammalt grovt sagt den at østlandske, trønder-ske og nordnorske målføre gjennomfører former med **-m** både i subjektsform og objektsform (**dem, dæm, dom, døm**), mens vestlendinger og sørlendinger bruker **de** (uttalt **di**) eller **dei**. I bymål, ikke minst i Oslo, ser det ut til at **de** som objektsform er på frammarsj (*jeg så de*).

I tråd med denne utviklinga ser det ut til at **de** også i skrift brer seg på bekostning av **dem**. I somme sammenhenger godtar også den offisielle norma dette, nemlig når pronomener står foran en relativsetning (en setning som begynner med *som*): *Jeg snakka med de som var til stede* er jamstilt med: *Jeg snakka med dem som var til stede*. Men som hovedregel står det fremdeles fast at en skal skille skarpt mellom subjektsforma **de** og objektsforma **dem** i skrift.

Verbalbøyinga

Det viktigste problemet for dem som vil skrive radikalt bokmål, er trulig endinga **-et**, som fore-kommer i flere former: preteritum og perfektum partisipp i svake verb, og perfektum partisipp av sterke verb. Problemet ligger i at dette **-et** ikke har noe grunnlag i norsk folkemål (igjen med

Bergen som unntak), og at de folkelige formene i de tilsvarende kategoriene har liten tradisjon i skriftlig bokmål og derfor kan føles vanskelige å bruke. Vi skal behandle svake og sterke verb hver for seg.

Svake verb

I norsk er det vanlig å dele de svake verba i to hovedgrupper (basert på endingene i dialektene og i nynorsk): a-verb og e-verb. Eksempler: *kaste–kasta* (a-verb), *bygge–bygde* (e-verb), *dømme–dømte* (også e-verb). Det er a-verba som er mest problematiske for bokmålsbrukere, og dem skal vi se på først.

A-verb

Disse verba ender på **-a** i preteritum og perfektum partisipp i de aller fleste norske dialekter. Tradisjonelt bokmål kan bare ha **kastet**. Men forma **kasta** er tillatt som jamstilt form i bokmålet helt sia 1917. Det har da gjentatte ganger vært hevda at skulle de to målformene noen gang kunne samles på folkemåls grunn, var det et av de sentrale punkta at bokmålet gikk over til typen **kasta**.

I praksis har det vist seg vanskelig. Mens hokjønnsst substantiv med **-a** har seget inn i språkbruken og fått et mer og mer «normalt» stilpreg også i skrift, har a-endinga i verb virka som et langt mer drastisk brudd med tradisjonen, altså som en mye mer «radikal» formtype. Til og med i den sterkeste radikaliseringsperioden omkring 1950 blei disse formene opplevd som så «ekstreme» at de oftest blei unngått. I stedet satsa reformatorene på en sterkest mulig overgang til klassa e-verb, altså på former som **hopte, danste, grøste** istedenfor **hoppa/hoppet, dansa/danset, grøssa/grøset** (der slike former var mulige). Ellers finner vi ofte at eldre tekster på radikalt bokmål bruker de tradisjonelle **-et**-formene.

Formene på **-te** i slike verb står sterkt på Sørvestlandet, men mye mindre ellers i landet, og de fikk ikke egentlig innpass i bokmålet. Tvert imot har vi sett ei utvikling i språkkjensla som klart går i retning av å akseptere a-formene i stadig sterkere grad. De står nok, som en i og for seg kunne vente, sterkest i «uvøren» og «frisk» språkbruk, men hos bevisste brukere av radikalt bokmål har de etter hvert fått en plass også i normalprosaen.

Etter vårt syn er det grunn til å støtte denne utviklinga, så vi vil rå til å bruke disse a-formene så langt en føler det naturlig. Men for mange vil det likevel være vanskelig å gjennomføre dem konsekvent: særlig i litterære ord (som **anmode, behage** o.l.) vil det være mer nærliggende å bruke **-et**. I det hele tatt er det svært vanlig at folk skifter mellom **-a** og **-et**, og det ser vi ingen grunn til å advare mot. Men vi vil oppmuntre til å bruke a-formene også i normalspråklige sammenhenger og ikke bare reservere dem for en lavprosaprega stil.

Et spesielt problem er bruken av perfektum partisipp-former på **-a** som adjektiv: **nyvaska tøy, den sakna**. Særlig etter **den (det, de)** kan a-forma ennå føles «kunstig» også av folk som ellers bruker slike former. De vil kunne skrive: *Vi har sakna/savna henne*, men likevel foretrekke *den saknede/savnede*. Og på samme måten: *Jeg har henta boka*, men: *de innhentede opplysningene*. Etter vårt syn er ei slik veksling akseptabel (sjøl om vi også mener at *de innhenta opplysningene* bør regnes som kurant språkbruk). For øvrig er former på **-ete** (den **saknete/savnete**) jamstilt med **-ede** og **-a**.

I denne sammenhengen kan vi nevne at endinga **-et** også er kjennemerke på ei gruppe adjektiv, men da jamstilt med **-ete: fillet/fillete, håret/hårete** osv. Også her er **-et** det minst talemålsnære: dialektene har enten **-ete** eller andre former som **-at, -åt, -ut** e.l. Det vil være rimelig å skrive **fillete, hårete** osv. i radikalt bokmål. I **sammensetninger** får også disse formene gjerne **-a: langhåra**.

E-verb

Ei rekke verb som i dialektene er e-verb (**bygde, levde, krevde, trykte** og andre) kan i tradisjonelt riksmål få **-et**. Men det er verdt å merke seg at ifølge offisiell bokmålsrettskriving skal de fleste verba av denne typen ha obligatorisk **-de/-te** med **-d/-t** i perfektum partisipp. Altså bare: **bygde–bygd, levde–levd, krevde–krevd, trykte–trykt** osv. Noen få unntak fins det, men den generelle regelen er at **-et** bare kan brukes i verb der det fins ei parallell radikal form på **-a**.

En må kunne si at **-et**-formene i slike verb virker klart stivere enn i a-verba, ikke minst i bøyde former av perfektum partisipp (*de nybyggede hus, de ferdigtrykkede bøkene*). Det er gode grunner til å unngå disse formene og bruke **-de/-te** der det føles naturlig også om en ikke er pliktig til å følge offisiell rettskriving – i alle fall for dem som ønsker å skrive et radikalt og folkelig bokmål.

Sterke verb

Perfektum partisipp i sterke verb ender på **-et** i bokmål og i bergensk, mens dialektene ellers og nynorsk har **-e** eller **-i: funnet** mot **funne** eller **funni**. Dette kan være et problem for dem vil skrive folkelig og som vil bruke a-former i svake verb, fordi det lett vil føles inkonsekvent og kanskje som et stilbrudd å skrive **funnet, kommet, skrevet** osv. Men her er regelen i det offisielle bokmålet klar: formene på **-et** i sterke verb er obligatoriske. Denne inkonsekvensen må en altså finne seg i om en vil skrive radikalt bokmål innafor offisiell rettskriving. Sterke verb er mer problematiske enn svake fordi vokalen i sjølve verbstamma varierer så sterkt i dialektene, samtidig som endinga kan være **-e** eller **-i**. For å ta noen eksempler, kan dialektene ha **skreve** og **skrivi; funne, fønni** og **finni; stroke, strøke** og **stryki**; andre former fins også.

Nynorsken baserer seg her gjerne på de formene som er eldst språkhistorisk sett, og som står sterkest i de solide nynorskbastionene på Vestlandet og i fjellbygdene (**funne/-i, stroke/-i** osv.). For bokmålsbrukere som har ønska å bryte med tradisjonen og skrive folkelig på dette punktet, har det vært mer naturlig å søke til de dialektene bokmålet lettest har kunnet åpne seg for, nemlig Oslo og Oslofjordsdialektene. Her er det formentypene **skrivi, finni** og **stryki** som dominerer, og disse har derfor til en viss grad fått en plass i bruksbokmålet trass i at de ikke er tillatt offisielt. Men de er klart sjeldnere enn typen kasta, og blir trulig oppfatta som langt mer «radikale» og dermed problematiske. De har også det problemet at de blir sterkt assosiert med én landsdel og har ei svak stilling ellers i landet (sjøl om de nok er på veg inn i **bymål** også i andre landsdeler).

For dem som vil bruke **stryki, bryti** osv, vil det være naturlig også å ta opp preteritumsformene **strøyk, brøyt** osv. (og tilsvarende passer **skreiv, reiv** best til **skrivi, rivi**). (Offisiell rettskriving tillater vel å merke bare **strauk/strøk** og **braut/brøt**.)

Endelig nevner vi at det i mange sterke verb er tillatt å bruke svak form i perfektum partisipp; ofte er dette til og med obligatorisk (**glidd, gnidd, brutt, skutt, brent, vært** osv. – men ikke **bært** og **skjært**, trass i at de er vanlige i sentrale bydialekter og også har vunnet innpass i bruksbokmålet).

Infinitiv

Den faste infinitivendinga i bokmål er **-e**. Men som **sideform** er også såkalt kløyvd infinitiv tillatt; det vil si at en del vanlige verb får **-a** når de får det i østlandsk og trøndersk talemål: **væra, komma, gjøra, leva, lesa** og en del andre. De som har kløyvd infinitiv i talemålet og også vil bruke det i skrift, kan bruke talemålet sitt som rettesnor: det er noe forskjellig fra dialekt til dialekt hvilke verb som får **-a**, sjøl om de verba vi har nevnt ovafor og en del andre er ei slags grunnstamme som får **-a** i de aller fleste kløyvd infinitiv-dialekter.

I skrift er kløyvd infinitiv i praksis svært sjeldent, delvis fordi det er et vanskelig system å handtere, delvis fordi det i de flestes øyne nok virker påfallende.

Ordformer

Vi skal her ta for oss noen gjennomgående trekk som gjelder lydform i enkeltord.

Diftonger

Tradisjonelt er diftongene **ei**, **au** og **øy** regna som et viktig kjennemerke på norsk språk i motsetning til dansk og svensk, og «fornorskinga» av bokmålet kom derfor til å innebære at slike diftongformer blei innført der. Men i talemålet er diftongene behandla nokså ulikt. En del dialekter, særlig helt øst i Sør-Norge, har forenkla diftongene helt, mens vestlandsdialektene har beholdt mest av dem. De fleste østlandske, trønderske og nordnorske dialekter står i ei mellomstilling: de har forenkla diftongene i en god del ord og beholdt dem i mange andre. Bokmålet inntar også ei slik mellomstilling, og i læreboknormalen er det gjennomført ei vidtgående *jamstilling* av former med diftong og enkeltvokal («monoftong»). Det gjelder blant anna i disse orda:

aleine–alene	leik–lek	skeiv–skjev	dau(d)–død
beist–best	leike–leke	steik–stek	gauk–gjøk
bleik–blek	leite–lete	steike–steke	graut–grøt
brei–bred	meine–mene	veik–vek	klauv–klov
feit–fet	reim–rem	veit–vet	laus–løs
grein–gren	rein–ren		lauv–løv
heil–hel	reir–rede	aure–ørret	
heim–hjem	sein–sen	aust–øst	bløyte–bløte
heit–het	skei–skje	blaut–bløt	løyse–løse

I noen av disse orda er det en klar stilistisk forskjell, og delvis også en betydningsforskjell. Det gjelder særlig **dau(d)/død**, og også **blaut/bløt**. **Aust** blir brukt i værmelding for å unngå forveksling med vest.

Jamstilling har vi også i preteritum av sterke verb, typene **blei/ble**, **dreiv/drev**, **greip/grep**, **skreik/skrek**, **braut/brøt**, **fraus/frøs**, **strauk/strøk**. Merk at **brøyt**, **frøys** og **strøyk** ikke er tillatt etter rettskrivinga (men de blir likevel en del brukt i praksis).

I et mindre antall ord tillater rettskrivinga bare diftong eller bare monoftong. De viktigste eksemplene på det er:

eik, geit, meitemark, sleiv, stein, tein; hauk; øy, kløyve
en, enig, flere, heder, hedre, hete, mer, peke, preke

Endelig har vi noen ord der den ene varianten er hovedform og den andre sideform:

bein [ben], reip [rep], røyk [røk], røyke [røke]
ed [eid], høst [haust], løk [lauk], nød [naud], rød [raud].

Så langt formene i rettskrivinga. Den som leser igjennom denne oversikta, vil trulig reagere nokså ulikt på de ymse variantene i de enkelte orda, fordi de har så ulik stilling i talemålet og i det vanlige bokmålet. I Oslo-området f.eks. vil former som **bein, grein, stein, rein, sein, veit, skreiv, reiv, røyk, røyke** være vanlige i talemålet, mens det bare kan hete **hel, hete, mene, skje, mer, flere, løk, rød, nød**. I Nord-Norge derimot, vil **heil, meine, laus, meir** og **fleire** være helt kurante mange steder, mens en samtidig kan holde på f.eks. **egen** og **peke**.

I radikalt bokmål bør det være rom for begge variantene i slike tilfelle, og hver bør velge det en syns klinger best ut fra ens språkbakgrunn. Er en fortrulig med begge variantene i et

bestemt ord, kan det likevel være grunn til å velge diftongforma, siden disse formene helt klart blir brukt mindre i skrift enn de burde etter sin stilling i talemålet. Vekslinger som **leite–lette**, **steike–stekte**, **feit–fett–fedme** som er vanlige i talemålet, bør også aksepteres.

ju/y

Problemet **ju–y** er i slekt med diftongspørsmålet. Det dreier seg også her om ord der de mest utbredte talemålsformene ofte blir regna som «avstikkende» i skrift, trass i at de er formelt jamstilt i læreboknormalen.

Det gjelder m.a.: **djup/dyp**, **mjuk/myk**, **sjuk/syk**, **tjukkk/tykk**, **tjuv/tyv**. Men merk at det bare kan hete (obligatorisk): **tjue** og **sju**. Også her vil vi rå til å bruke de mest folkelige formene, dem med **ju**, men samtidig advare mot et konsekvenskrav som kan virke som ei tvangstrøye. F.eks. må en kunne bruke **dybde** og **fordypning** sjøl om en holder seg til **djup**.

o/u

Her har vi to typer ord: i den ene er vokalen **u** særnorsk, mens **o** faller sammen med dansk og svensk. Det blir regna som et av de språkhistorisk sett aller eldste skillemerka mellom norsk på den ene sida og de to andre på den andre. Det gjelder **bo/bu**, **bro/bru**, **ko/ku**, **tro/tru**. Av disse er **ku** for lengst obligatorisk i rettskrivinga og enerådende i språkbruken, mens de andre er jamstilt. I folkemålet dominerer **bo** på Østlandet, mens **bru** og **tru** er de vanligste formene over hele landet unntatt i en del bymål. I skrift står **tro** sterkest, mens **bru** er godt innarbeidd.

Den andre typen har kort **u** i tradisjonelt bokmål (et dansk trekk), og kort **o** (uttalt å) i radikalt bokmål, nynorsk og stort sett i dialektene (som også kan ha andre former: **gølv**, **kørj**, **høgge** o.l.) Her er det jamstilling mellom: **dogg/dugg**, **dokke/dukke**, **golv/gulv**, **hogg/hugg**, **hogge/hugge**, **mold/muld**, **molte/multe**, **vogge/vugge**, **korg/kurv**.

I radikalt bokmål vil det i de fleste tilfelle falle mest naturlig å bruke formene med **o**, som også er ganske innarbeidd i språkbruken (de fleste hadde hovedform med **o** og sideform med **u** fram til 1981).

kv/hv/v

I en del ord er **kv** jamstilt med **hv**. Det gjelder bl.a. **hval/kval**, **hvass/kvass**, **hvile/kvile**, **hvit/kvit**, **hvete/kveite**, **hvine/kvine**. I talemålet dominerer **kv-** over det meste av landet, men Sørøstlandet har **v-**, og hos folk som skriver radikalt bokmål med sørøstlandsk bakgrunn dominerer derfor formene med **hv-**. Bare i **kvass** er **kv-** det vanligste.

I en del ord er det eneform med **v** uten **h**: **valp**, **veps**, **verken**, **very**, **virvel**.

Obligatorisk **hv** har vi bare i spørreord: **hva**, **hvem**, **hvilken**, **hvor** og sammensetninger med dem, og det ubestemte pronomenet **hver**, **hvert**. (Til **hvor** eksisterer sideforma **kor**, og vi har også sideformene **korleis** til **hvordan/hvorledes** og **korfor** og **åffer** til **hvorfor**. De er likevel så godt som ikke brukt i praksis. Den jamstilte hovedforma **åssen** er derimot en del i bruk.)

g/v

Ord med **g/v** er behandla litt forskjellig i rettskrivinga. Vi gir en oversikt her:

Det kan bare hete **farge**, **gagn**, **flyger**, **hage**, **lage**, **torg**. Men det kan hete **lyge/lyve/ljuge**, **krage/krave**, **mage/mave**. Alle disse formene er jamstilt. Stort sett vil formene med **g** passe best i radikalt bokmål.

Konsekvens og stil

Vi har nå gjennomgått de formtypene som etter vår erfaring skaper størst problem for dem som vil skrive radikalt bokmål. Her skal vi se på de mer generelle problemene disse møter når de skriver, når enkeltorda og -formene skal fungere i et samspill med hverandre. Vi skal drøfte ulike typer konsekvens, og vi skal se på om radikalt bokmål stiller krav til setningsbygning og uttrykksmåte som skiller seg fra det konservative.

Bør vi være konsekvente?

Å være konsekvent er vanligvis prisverdig. Det er tegn på en rak og rettlinja karakter, en personlighet som alle veit hvor de har hen. Men det *kan* overdrives og bli til konsekvensrytteri, og da kan det føre til isolasjon og ensomhet i dyrkinga av de skjønne idealer.

Noe av det samme dilemmaet gjelder i språkbruken. Ei prinsippløs vakling og vingling er ingen god reklame for det språksynet en ønsker å stå for – eller for en sjøl som skribent. Men konsekvensrytteri kan, som vi før har vært inne på, føre til ei språkform som på folk flest virker ekstrem og merkelig – samme hvor gode filologiske grunner en måtte ha for å skrive slik en gjør. Enda verre blir det om en omfatter konsekvensrytteriet til også å gjelde andre – eller *bare* å gjelde andre. Vi har alle sikkert hørt replikken: «Jeg mener alle må få bruke sin egen språkform (snakke dialekt, skrive radikalt bokmål, eller hva det måtte gjelde), bare de er konsekvente.» Dette er en måte å ufarliggjøre mindre prestisjetunge språkformer på, ved å måle dem med idealkrav som i praksis vil virke som ei tvangstrøye. (Ingen vil vel for alvor si: «Jeg mener alle må få lov til å skrive riksmål, bare de er konsekvente.»)

Språklig konsekvens kan være mange forskjellige ting, og det gjør saka enda mer innfløkt. Vi skal her drøfte fire forskjellige *konsekvensnivåer*, og vurdere hvilke krav det er rimelig å stille på hvert nivå. Det gjelder:

- 1) Full konsekvens over hele linja
- 2) Konsekvens innafor hver enkelt formtype
- 3) Konsekvens i skrivemåten av hvert enkeltord (isolert og i sammensetninger)
- 4) Konsekvens mellom rotord og bøyingsending

Den mest vidtgående forma for konsekvens er sjølsagt 1), mens de mest beskjedne konsekvenskrava er 3) og 4). I ei mellomstilling kommer 2).

1) Full konsekvens over hele linja

Dette innebærer at en overalt hvor det i det hele tatt er valgfrihet, bare velger radikale former, eller bare konservative. Vi trenger ikke bruke mange ord på dette her, for det skulle for lengst være klart at vi avviser et konsekvenskrav av denne typen. De forskjellige formene det gjelder har så forskjellig stilling i talemålet, og så ulik stilverdi, at ei ensretting her er nærmest ugjenomførlig i praksis.

2) Konsekvens innafor hver enkelt formtype

«Formtype» her kan bety to ting. For det første kan vi nevne ord med visse fellestrekk i lydstrukturen, av den typen vi har drøfta under kapitlet «Ordformer». Som eksempel nevner vi ord med diftong vs. monoftong. Som vi allerede har skrevet, er disse formene så ulikt behandla i dialektene at det ikke er rimelig å se på dem som enhetlige formtyper lenger. Det er altså urimelig å kreve at en skal skrive *leite*, *meine* og *raud* fordi om en skriver *feit*, *sein* og *graut*. Her bør en kunne behandle hvert ord som en sjølstendig enhet i samsvar med sin egen språkfølelse.

Den andre betydningen av «formtype» er *bøyingskategori*. Da vil konsekvens bety at f.eks. alle ord som *kan* få hokjønnsbøyning *må* få det, at alle a-verb må få enten **-a** eller **-et** i preteritum og perfektum partisipp osv. Dette konsekvenskravet er nok *noe* lettere å gjennomføre, for bøyingskategoriene blir oppfatta mer som enheter i språket enn «formtyper» basert på lydstruktur. Men i praksis ser vi mye blanding og inkonsekvens, som vi alt har vært inne på før, og et mekanisk konsekvenskrav vil også her være uheldig etter vårt syn. De som har en språkfølelse som gjør det vanskelig å skrive *kvinna* og *dronninga*, bør kunne bruke *kvinnen* og *dronningen* sjøl om de holder seg til *døra*, *jenta*, *stua* osv. Men det hindrer ikke at andre må kunne bruke *kvinna* og *dronninga* i bokmål, uten å bli beskyldt for «stilbrudd», for også disse formene blir følt som naturlige av mange, trulig av stadig flere. Tendensen til at a-formene etter hvert blir mer «nøytrale» også i høytidelige ord, mener vi bør støttes og fremmes, men den enkelte språkbrukeren bør likevel vurdere hvert ord for seg på grunnlag av sin egen språk- og stilfølelse.

3) Konsekvens i skrivemåten av hvert enkeltord (isolert og i sammensetninger)

Dette vil si at en skriver ett og samme ord likt hele tida. Her syns vi som hovedregel at det må være rimelig å kreve konsekvens. Har en begynt med **sjøl**, **kvit**, **sjuk** og **framtida**, bør en også gjennomføre dem. Og da bør en også skrive **kvitmalt**, **kvitne**, **sjukdom** og **sjukehus**. (Men det betyr ikke noe krav om konsekvens i *ordvalg*, f.eks. **fornuftig** og **vettug**, **forskjell** og **skilnad** osv. Her kan idealet ofte være det stikk motsatte: at variasjon er bedre enn ei ensformig språkføring.)

Men heller ikke dette konsekvenskravet bør oppfattes som absolutt og gjennomføres mekanisk. I språkfølelsen til de fleste bokmålsbrukere er det fortsatt slik at radikale former i mange tilfelle har en annen stilverdi enn de konservative. (Vi uttrykker det så forsiktig fordi stilverdi er noe svært ustabil; det forandrer seg stadig – og den stilistiske forskjellen mellom radikalt og konservativt språk var langt sterkere for noen tiår sia enn i dag.)

Denne forskjellen i stilverdi kan en velge å ta hensyn til i ulik grad. Ulike situasjoner og ikke minst ulike lesere kan kreve ulike former. En kan også spille på skilnadene i stilverdi og bevisst bruke ulike former av samme ord for å framkalle ulike assosiasjoner. Slik bevisst bruk av formvariasjonen i bokmålet kan ikke kalles «inkonsekvens» i vanlig forstand.

Trass i dette vil vi advare mot å reservere de radikale formene for spesielle språkbruks-situasjoner, f.eks. ved å bruke dem bare i lavprosa eller med nedsettende funksjon. Da forsterker en den lave stilverdien disse formene har for mange og setter dem i en smal nisje i språket. Og det virker igjen inn på den generelle vurderinga av det språket disse formene har sitt opphav i – det folkelige talemålet – og indirekte som sosial diskriminering av de menneskene som bruker disse formene i sin egen dagligtale.

Den som vil skrive et radikalt bokmål og ha framgang med det, bør altså prøve å gi sitt bidrag til at folkemålsformene skal bli stadig mer akseptert som «nøytrale» skriftspråksformer, men uten å gjøre forsøk på å sprengre alle de eksisterende stilmålene blant bokmålsbrukerne i en eneste operasjon.

Et spesielt problem i denne sammenhengen er at når et enkeltord opptrer i sammensetninger, kan sammensetningen etter vanlig språkfølelse kreve ei anna form enn ordet trenger å ha når det står aleine. Disse sammensetningene har da gjerne en spesiell stilverdi. I en del slike tilfeller *påbyr* rettskrivinga «inkonsekvens». En kan skrive fram eller frem, men det må hete **framifrå** og **fremdeles**. **Lav**, **løs**, **grøt** og **sjøl** er fullt tillatte og til dels dominerende former, men det må hete **låg halt**, **lealaus**, **vassgraut** og **selvfølgelig**. Og den enkelte språkbrukeren kan gjerne gjennomføre andre slike «inkonsekvenser» der det ikke i og for seg er påbudt, f.eks. ved å skrive **sjøl**, men **selvsagt**. En kan her se det slik at sammensetninger med slike «avvikende» former er en slags «lån» fra andre varianter av norsk, enten det er konservativt bokmål (for den som skriver radikalt), eller det er nynorsk eller dialektene (for den som skriver konservativt). Også riksmålsbevegelsen anerkjenner i dag mange slike folkemåls-«lån» i sin norm, og fenomenet er egentlig helt normalt i de aller fleste språk.

4) Konsekvens mellom rotord og bøyingsending

Dette problemet kan eksemplifiseres med disse formene: **melka–melken–mjølka–mjølken, framtida–framtiden–fremtida–fremtiden, vakna–vaknet–våkna–våknet.**

Trulig vil de fleste fort slå fast at noen av disse formene er akseptable, sjøl om de ikke bruker dem sjøl, mens andre ikke er det. De konsekvent «radikale» og «tradisjonelle» formene er vel ikke så problematiske. Men hva med blandingsformene **melka/mjølken, framtiden/fremtida, våkna/vaknet?**

Vi vil tru at **melka** og **våkna** vil høres naturlige ut for de fleste, og de er da også i praksis vanlige talemålsformer. Det gjelder så vidt vi veit ikke **mjølken** og **vaknet** (sjøl om det heter **mjølken** på svensk), og de vil vel nettopp av den grunn oppfattes som fremmede og «rare» i skrift. Ut fra dette kan vi dra en generell konklusjon, nemlig at «radikale» bøyingsendinger gjerne står sterkere og blir følt som mer naturlige enn «radikale» lyd- og skriftformer i rotorda. En grunn til det er at de endingene det gjelder (særlig a-endingene) er dominerende i talemålet i alle landsdeler, mens de radikale formene i rotorda, iallfall i de eksemplene vi har nevnt her, gjerne har et snevrere grunnlag, for eksempel ved ikke å være gjengs på Sørøstlandet. En annen grunn er den mer fundamentale tendensen i språkutviklinga at endingene i dialektene gjerne står seg langt bedre mot påvirkning utafra enn rotorda. Ikke minst i bymål kan vi se at ord og former fra bokmål kan sige inn i dialektene og bli kombinert med de tradisjonelle endingene i dialekten. I Oslo hette det før *mjælka* med tjukk L i folkemålet. Det kan det også hete i dag, men *melka* med tynn L er trulig nå ei vanligere form. Og liknende eksempler fins i mengdevis.

Men vi kan også finne eksempler på en motsatt tendens, og ett av dem er **framtiden/fremtida**. Her er **framtiden** mest i bruk, mens **fremtida** knapt blir brukt i skrift. Årsaka er trulig at **fram** blir opplevd som mindre «folkelig» og «radikalt» enn a-endinga i dette tilfellet, slik at **framtiden** kan stå fram som ei kompromissform mellom **framtida** og **fremtiden**. Men vi kan merke oss at mens **fremtida** forekommer i folkelig talemål (særlig i Nord-Norge), er **framtiden** ei svært «skriftspråklig» form, mest brukt i medie- og byråkratispråk.

Denne drøftinga av disse få eksemplene skulle gi et inntrykk av visse generelle tendenser i språkutviklinga som en bør være oppmerksom på når en velger former i sitt personlige radikale bokmål, og samtidig en advarsel mot å oppfatte disse tendensene som mekaniske lover.

Krever radikalt bokmål en spesiell stil?

Siden de radikale formene i manges øyne har en spesiell stilverdi, blir det ofte hevda at de krever en særlig stil overhodet, nemlig en enkel og endefram stil. Det vil si at ordvalg og setningsbygning må bygge på dagligtalens stil i motsetning til den formelle stilen som vi ofte finner i juridisk og byråkratisk språkbruk.

Etter vårt syn er det vanskelig å ha et enkelt og entydig syn på denne sammenhengen mellom stil og formvalg. Det er riktig at den talemålsfjerne kansellistilen er et tradisjonelt trekk i bokmålet; den går tilbake på eldre dansk skriftspråk, der den igjen bygger på forbilder i tysk og i siste instans latin. Mange mener det er stilbrudd å bruke radikale former i en slik talemålsfjern stil, og vi har forståelse for dette synspunktet.

Men dette bør ikke føre til at de radikale formene blir «lenka fast» til dagligtalens uttrykksmåte. Vi har bruk for mange forskjellige stilnivåer, og vi trenger også ulike fagspråk, til dels høyt spesialiserte. Vi ønsker ikke å gi de konservative bokmålsformene et slags monopol i fagspråk og «høystil». Derfor bør vi akseptere at radikale former også blir brukt i språklige kontekster som umiddelbart kan virke «ufolkelige».

Ei anna sak er at en kan arbeide for å redusere bruken av en del «kansellistiske» språktrekk generelt, uansett hvilken form av bokmål en velger å bruke. Vi vil støtte arbeidet for et enklere språk i medier og offentlig tjeneste, fordi det av demokratiske grunner ikke er heldig at sakprosaen fjerner seg for langt fra dagligtalens uttrykksmåte. Og i dette arbeidet kan kanskje de radikale formene spille ei positiv rolle, nettopp fordi mange opplever det slik at de «skriker»

mot en stil fylt av lange og tunge setninger og en utilgjengelig uttrykksmåte. Nynorsken som offentlig språk *har* spilt ei slik rolle: dansk-tysk og «kansellistisk» uttrykksmåte strir så sterkt imot normene for hva som er god nynorsk at sjølve målforma virker som ei «sperre» og nærmest tvinger skribenten til å leite fram enklere og folkeligere måter å ordlegge seg på. Og det kommer i neste omgang leserne til gode. Om de radikale formene i bokmålet kan spille ei liknende rolle, vil det sannsynligvis komme *hele* bokmålet som målform til gode, og i neste omgang hele språksamfunnet.

Vi skal helt kort gi noen eksempler på «kansellistiske» språktrekk som en bør være forsiktig med:

- «substantivsjuke»: *Vognføreren skal kjøre med tilbørlig forsiktighet. Nemnda har foretatt fordeling av statstilskottet.* Skriv heller: *Vognføreren skal kjøre så forsiktig som mulig. Nemnda har fordelt statstilskottet.*
- såkalt «attributiv sperring»: *Den ifølge aktor av tiltalte begåtte forbrytelse.* Skriv heller: *Den forbrytelsen som aktor hevder at tiltalte har begått.*
- genitiv ved verbuttrykk: *Landsmøtets åpning foregikk i samfunnshusets store festsal.* Skriv heller: *Landsmøtet blei åpna/ble åpnet i den store festsalen i samfunnshuset.*
- enkel bestemt form: *Framstillinga er supplert med opplysninger om den utvikling som er registrert også i 1978.* Skriv heller: *... den utviklinga/utviklingen som*
- passiv, særlig med -s: *Det henstilles til trygdekantoret å se nærmere på saken. Søkeren gis støtte fra den første i neste måned. Tiltalte frifantes.* Skriv heller: *Vi/NN henstiller til/oppfordrer/ber trygdekantoret ... Søkeren får støtte ... Tiltalte blei/ble frifunnet/frikjent.*

Eksempelsetningene er tatt fra J. O. Fretland o.a.: *På godt norsk. Ei handbok i nynorsk målbruk.* En nynorsk setning er her omskrevet til bokmål.

Tekstprøver

I agitasjonen mot de radikale formene i bokmålet blir det ofte vist til den litterære tradisjonen, som da ensidig skulle være en riksmålstradisjon. Men det radikale bokmålet har en litterær tradisjon i seg sjøl – og den er like mye en del av vår nasjonallitteratur som riksmåls- og nynorskforfatternes verker. Her skal vi gi noen små smakebiter på litterær bruk av radikalt bokmål. Først to eldre forfattere: Johan Bojer (1872–1959) og Mikkjøl Fønhus (1894–1973), og dernest tre representanter for vår tids litteratur: Dag Solstad (1941–), Tove Nilsen (1952–) og Kim Småge (1945–). Endelig tar vi med ei prøve på radikalt bokmål brukt i sakprosa: ei side fra ei doktoravhandling utgitt i 1984 om emnet «Talemålet i skolen» av Ernst Håkon Jahr (1948–).

Dette er sjølsagt bare tilfeldig valgte eksempler. For å synliggjøre og styrke den radikale bokmålstradisjonen har Landslaget for språklig samling sia 1963 delt ut en litteraturpris som har gått både til skjønnlitterære og faglitterære forfattere, bl.a. Kåre Holt, Elling M. Solheim, Hans Børli, Monrad Norderval, Gutorm Gjessing og Erling Pedersen (ved sida av Fønhus, Solstad og Nilsen, som er med i utvalget her). Og andre kan nevnes: Magnhild Haalke, Magne Østby, Ola Bauer, Karin Sveen, Ingar Skrede, Øyvind Myhre, Mari Osmundsen – men her stanser vi oppramsinga.

De prøvene vi tar med her, kan illustrere at det fins to hovedvarianter av radikalt bokmål. Den ene ligger nær opp til nynorsk, særlig når det gjelder *ordformer* som **kvit, vatn, heil, heim** og **aust**. Til gjengjeld kan bøyingsformene være mer tradisjonelle, særlig verbalformer på **-et** i stedet for **-a**. I dette utvalget kan Bojer, Fønhus og Småge regnes til denne typen. De har til felles at talemålsgrunnlaget deres ikke er sørøstlandsk. Individuelle variasjoner i språket er det likevel mye av; f.eks. har Bojer mer av a-former i verb enn de to andre.

Den andre hovedtypen er basert på sørøstlandsk bymål, særlig Oslo. Da får vi **hvit, vann, hel, hjem** og **øst**, men til gjengjeld flust med a-former både i substantiv og verb, ved sida av andre radikale former med grunnlag i disse bymåla (**veit, sjøl**). Denne typen finner vi først og fremst i verker av yngre forfattere etter 1970, og det har sammenheng med den «dialektbølgen» vi da fikk både i litteraturen og i samfunnet ellers. Også her finner vi individuelle variasjoner fra forfatter til forfatter. I dette utvalget kan Solstad, Nilsen og Jahr regnes til denne gruppa, og det samme gjelder det språket vi har brukt her i dette heftet.

I

Ungen hadde spent av seg de klærne som mora hadde breidd over ham, og nå satte han et lubbent bein til værs og prøvde få tak i si egen tå. Det kan det være mye å si om, derfor snakka han heile tia og sa do, do, do og la, la, la, men var mest på gråten likevel. Under dette ble de tjukke små låra nakne og begynte å fryse, og hvorfor skulle han så ikke hyle opp, så mora var nødt til å høre? Men sigden sang, sang uten stans. Barnet klynka ei stund og sugde på fingeren iblant og så opp i himmelen. For til den ene kanten var skyene mange mørke og stygge menn, men lenger borte var de så raue og blide, og høgt oppe var det et blått djup, som øynene sank lenger og lenger inn i, og ut av dette djupet begynte små lys å blinke.

Ungen prøvde å snakke til dem og sa la la la – og ba ba! Så strakte han ei lubben hand ut og prøvde fange noen av dem, men rakk ikke langt nok. Så prøvde han reise seg over ende for å nå lenger, men sank djupere i kornet og fikk et aks tvers over ansiktet. Den lubne handa fikk fatt i akset og slengte det til side, men heile det vesle ansiktet ble et eneste sinne. Det hender at ulykka reint tar makta fra en, og det lød et jammerhyl. Mora bare skar og skar. Nå grudde hun seg for å bli ferdig, for da måtte hun rette seg opp.

Da var det at ungen tidde igjen. Øynene hans var blitt så store. Ikke visste han at stjernene der oppe speilte seg i dem. Men det var glidd fram en halv gullring over de mørke åsene i aust. Den var så blank, og igjen strakte barnet hendene ut. De små låra glømta at de fraus, beina sto rett til værs sammen med armene, det var som heile den vesle kroppen ville lette på seg og fly der opp og leike. Til slutt fikk gullringen et ansikt som bestemor, og da barnet ble sikker på det, satte det i å le.

Johan Bojer: Den siste viking (1921, språklig revidert med forfatterens godkjenning 1958).

II

Dagen etter sto han på Manfjellet.

Et djupt og breitt dalføre gravde seg gjennom jorda, beint under ham. Mot aust traff det sammen med enda et dalføre, og der kunne han se noen kvite prikker som lyste i sola. Det var husa der menneskene bodde.

Dernede hadde de full vår. Jorda var svart.

Gjennom skogene under Manfjellet sjoet en elv. Men litt lenger ute, der liene rundet av og til tok til å stupe, var det som om et sint villdyr stadig lå og murret ...

Det var duren fra Aurdalsføssa Rugg hørte.

Fossene gikk svære nå under snøbråninga. To hundre meter falt de, som nedover en bratt trapp. Uuttømmelige vannmasser som aldri stanste og aldri kvilte, som spilte i farger under solbrannen. I berghølene, der det var langt til bunns, fløt de djupt svarte. Over svaberga veltet de dovent grønne. Nedover fallene høljet de som drivkvite snøskrier.

Av og til kunne et tre miste fotfestet lenger oppe langs elva.

Vatnet gravde jorda bort under rota på det; rottrevlene fikk ikke tak lenger. Treet mistet likevekta og tok til å ligge på skakke. For hver dag hang treet mer og mer på skakke, lavere og lavere over elva, som om det var tørst og ville bøye seg ned etter drikke. Så stupte det til slutt helt uti, og strømmen bøydte kvistene sammen til hele treet liknet en reverompe.

Men vatnet steig.

Mikkel Fønhus: Der villmarka suser (1919, seinere revidert språklig).

III

Torill Karlsen skulle bli lærer. Derfor bodde hun i Halden. Hun leste mye pedagogikk, for det var det største skolefaget, men hun regna sjøl den kunnskapen for helt bortkasta. Dette er pedagogikk for dem som trur at folk er syndige, født onde. Det er pedagogikk for å få folk som er onde til tross alt å bli nyttige mennesker, slik at samfunnet kan rulle og gå. Det er en pedagogikk som går ut fra som sjølsagt at mennesket er noe som skal bli styrt av Styrerne. Torill hadde bare forakt til overs for den pedagogikken. Hun hadde sin egen pedagogikk, den ville hun bruke. Hun gleda seg til å bli lærer. Det var så mye hun skulle gjøre da. Hun hadde vært i praksis allerede, og hadde helt nifse erfaringer. Hun fortalte små episoder til Axel, som måpende bare kunne si: Jøss, er det sånn ennå? Hun satt og skulle rette skriveprøver i 3. klasse. Da ropte hun til Axel at hun hadde funnet ut noe fantastisk. Hun sa at de elevene som var skolesvake, og som kom fra arbeiderhjem, de gjorde alle den feilen stadig å skrive -en endelser. F.eks. en bokse – boksen (bukse). Hva betydde det? Jo, det betydde at når barn fra arbeiderhjem ikke direkte veit hvordan et ord skal skrives, så må de gjette, og hvordan gjetter de da? De gjetter alltid at det riktige språket er annerledes enn det de sjøl snakker. Hvilken arbeidergutt eller arbeiderjente på Østlandet har noen gang sagt buksen? Ingen. Men når de må gjette, så gjetter de at det heter buksen. De er overbevist om, og et eller annet sted må de ha fått den overbevisninga fra, at deres språk er galt, slik som de snakker, slik er det ikke «fint» eller riktig å snakke. Dette er i Halden, sosialdemokratiets perle i Norge. Sønnene og døtrene til arbeidsfolk på Kaken, Rieber, Catrineholm, Porteføljen, Noack, osv, skriver buksen når de ikke direkte veit at det heter bukse. Det kaller jeg å være språklig kua, sa Torill. Og skal jeg ikke lære ungene noe annet når jeg blir lærer, så skal jeg i hvert fall lære dem å gjette at det språket de snakker, er det riktige språket. For meg kan de godt skrive bukse, når det skal være bukse, bare de ikke skriver buksen. Tydeligere enn i sånne skrivebøker for unger på 10 år ser du ikke klasseforræderiet. Sosialdemokratiet har ikke en gang gidde å forsøke å gi ungene en språklig stolthet, for hvis de får stolthet på et område, så kan jo dette spre seg – og da kan det bli klassekamp, streiker, og uro både på skoler og på arbeidsplasser.

Dag Solstad: 25. september-plassen (1974).

IV

Vi kom fra alle kanter av landet, fra myggviddene i nord og svaberga i sør, fra de regnpiska fergekaiene i vest og de mørke granskauene i øst. Vi bar med oss måkeskrik og maskinlarm, fjøslukt og kontorstøv, elvesang og gatespråk. Som farende fanter med vaklende flyttelass bakpå kjøretøyer som segna under vekta av vår samla eiendom kom vi humpende så søla skvatt.

Drømmen var endelig gått i oppfyllelse. Fulle av forundra og samtidig skeptisk forventning mønstra foreldra våre de svære kolossene vi skulle bo i. Her hadde granskau og kornåkre sust for seg sjæl i all tid. Her hadde elg og rev tråkka stiene aleine. Her hadde det ikke vanka andre enn eneboere, munkar og bondeknøler.

Men nå kom vi, og ingen visste hvilke nisser vi hadde med på lasset. For her skulle det bli plass til tusenvis av etterkrigstidas hussøkende skarer. En hel by for seg, flunkende ny og moderne.

Hver dag kom nye flyttelass, det skulle toogsytti til for å fylle opp én høyblokk. Rundt dem samla de som allerede hadde fått sitt i hus seg for å se hva de nye folka brakte med. Det var røverkjøp og arvegods, stolthet og armod om hverandre. Nå blei alt stilt til skue, det vi eide og ikke eide. Mødrene våre så forlegent til sida og favna forsiktig sine egne ungjentedrømmer der de bar inn hyrdegrupper og nipsdanserinner og soveværelseslamper i rosa silke. Fedrene våre sjaua og sleit sammen med øltørste flyttemenn og hadde mer enn nok med å bekymre seg over tyngden av tomme lommebøker.

Sjøl tilte vi bevæpna med teddybjørner og trehjuls sykler og en drøm om å få ha hest og gris på verandaen. En hær av unger som ved første møte med blokka la nakken bakover i stolt forvissning om at vi skulle bo i landets høyeste hus.

Vi skulle befolke skyskraper!

Tove Nilsen: Skyskraperengler (1982).

V

De begynte planmessig å kle på seg. Trædde på seg et levende celle-fylt hylster. Et svart hylster som smøg seg rundt kroppen. Svart var høgtidens farge før, når begynte skikken med bleike, kvite innvielsesklær? Kvitt var livsfiendtlig, lik snø og is. Kaldt og bare egnet til langtidsoppbevaring. Gjerrig på sitt eget frosne innhold. Jorda var svart, varm og svart. Den dampet, levde, utarmet seg sjøl om igjen og om igjen for å gi nytt liv, – spirer, planter, avling. Tok kjærlig imot avfallet, livsavfallet, og satte gavmild i gang heile prosessen på nytt.

Hun tittet på Vidar, heilsvart amfibie-menneske med innviessky rundt seg. Fikk et innfall, smatt ut på kjøkkenet og knipset av en blodrød pelargonium-dusk, festet den på han. – Du må ha med deg offergaver til Afrodite. Så svart og jævlig som du ser ut, så blir du nok snart en yndling. Han reiv kvasten i to og plasserte en på henne. – For fritt leide hos Neptun, – plasser den i skjegget på han. De så på hverandre, oppspilte som to unger på veg til første skoledag med ransel og fargestifter og flunkende ny tegneblokk.

Dagen var samarbeidsvillig, – østavind og klarvær. Inne i bukta lå sjøen i ro, lenger ute pyntet bølgen seg med kvitt slør. Bare den lange havdønningen fikk små vannarmer til å hoppe leikent i været når de traff steiner og utspring i fjæra. Ute i gloven, ei rundslipt jettegryte, dreiv havet som alltid på med sin kurtise. Vannstrømmen presset seg inn i den trange åpningen, breide seg rådvill utover i det overraskende store rommet og trakk seg nølende tilbake. Like etter var den der igjen, som en nysgjerrig røyskatt, og presset seg med stor kraft innover. Ble tatt imot og avvæpnet, nøytralisert til stillingsenergi. Rådvillhet, – og ut igjen. Om igjen og om igjen, gikk aldri lei, lærte aldri. Gnicket og skurte av mineralkorn som bygde opp nytt landskap i en endeløs prosess. Et forandret landskap hvor kjæle vannarmer plutselig ikke kom til, de rakk ikke opp. De forandret sitt eget spill med sitt spill.

Kim Småge: Origo (1984).

VI

Generelt kan vi si at de som sterkest har hevda at vi i Norge *har* et standardtalemål på linje med det vi finner i andre land, også er de som gjennom åra har vært mest skeptiske til bestemmelsen om talemålet i skolen. For hvis det forholdt seg slik, at en spesiell talemålsvariant virkelig var, iallfall tilnærma, allment akseptert som standardnorsk, ville det ikke være mer unaturlig i Norge enn i Sverige og Danmark at dette standardtalemålet også var undervisningsemne og undervisningsspråk i skolen.

Men her er det altså at språkstriden og målreisinga bryter inn og gjør språksituasjonen i Norge «unormal». Det var målrørsla som i første rekke stridde fram bestemmelsen om talemålet i skolen. Den forståelsen målrørsla hadde av språksituasjonen, gav ikke rom for et standardtalemål av den type landsmålsmotstanderne argumenterte for og tok for gitt. Målrørsla så på det talemålet som blei brukt av embetsstanden og de øvre sosiale lag ellers, som *unorsk*, fordi det i stor grad bygde på dansk skriftspråk. Med det skarpe og prinsipielle skillet målrørsla ut fra sitt syn var nødt til å dra mellom *norsk* og *dansk*, var den også nødt til å motarbeide det talemålet som prestisjemessig og etter utbreiing i landet var det eneste som aleine skulle ha kunnet fungere som et standard talemål for hele nasjonen. Etersom målrørsla så på dette talemålet som i prinsippet *dansk*, og dermed unasjonalt, måtte det bli ei hovedoppgave for reisinga av et ekte norsk mål å motarbeide bruken av dette talemålet. Og det stedet der dette kunne gjøres lettest, var nettopp i skolen på landet. Med vedtaket i Odelstinget i 1878 blei det slått fast at det målrørsla anså som norsk talemål, nemlig de norske dialektene, skulle rå grunnen i skolen, ikke det talemålet som i samfunnet ellers generelt var akseptert som standardtale.

Ernst Håkon Jahr: Talemålet i skolen. En studie av drøftinger og bestemmelser om muntlig språkbruk i folkeskolen (fra 1874 til 1925). (1984).